

УДК 616.314-001(477)''6''

**Л.Ф. Каськова, А.В. Артем'єв, Л.І. Амосова, Л.Ф. Чуприна,
О.Е. Бережна**

ТРАВМАТИЧНІ УШКОДЖЕННЯ ЗУБІВ У ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Вищий державний навчальний заклад України
«Українська медична стоматологічна академія»

Робота є фрагментом комплексної спільної НДР вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія» (м. Полтава) і Державної установи «Інститут стоматології АМН України» (м. Одеса) за темою «Удосконалити профілактику та лікування стоматологічних захворювань у пацієнтів з захворюваннями шлунково-кишкового тракту та ендокринної патології» (шифр АМН України 079.10). Державний реєстраційний номер 0110U000271.

Гострою проблемою стоматології є травматичні ушкодження твердих тканин зубів. Вони зустрічаються як самостійний тип травми, так і в поєднанні з ушкодженням інших відділів щелепно-лицевої ділянки. Клінічна картина травми зубів дуже різноманітна, що зумовлено характером травматичного ушкодження, особливостями вікової будови зубів, наявністю або відсутністю аномалій прикусу [1].

Актуальним є вивчення особливостей травмування зубів у населення, що проживало на території сучасної України в давні часи.

Для вирішення цього питання було передбачено виконання таких завдань: вивчити стоматологічний статус давніх людей, види і кількість випадків травмування зубів за антропологічними матеріалами населення на вказаній території від епохи міді до середньовіччя.

Об'єктом дослідження були скелети і зуби давніх жителів території сучасної Полтави і сусідніх областей України (від V тис. до н.е. до середини II тис. н.е.). Предметом вивчення були випадки травмування зубів у давнього населення.

Матеріалами дослідження були анатомічно повні скелети 499 індивідів, які були поховані на території сучасної України в періоди енеоліту - середньовіччя, кісткові залишки яких виявлені під час археологічних науково-рятивних досліджень курганів. Черепів, що належали представникам мідного віку (кінець V – початок III тис. до н.е.), в аналізі було 17 (8 дітей, 3 жінки, 6 чоловіків); етнокультурним спільнотам бронзового віку (III – II тис. до н.е.) належали залишки 102 індивідів (30 дітей, 20 жінок, 52 чоловіки); представників раннього залізного віку (I тис. до н.е. – початок I тис. н.е.) - 223 (40 дітей, 79 жінок, 104 чоловіки); представників середньовіччя (I тис. н.е. - середина II тис. н.е.) - 157 (39 дітей, 39 жінок, 79 чоловіків).

Установлювали стать, вік, зріст [2], фізичний стан (за кістковими рештками). Вивчали кількість випадків травм і за можливості - особливості травмування зубів [3]. Антропологічні матеріали, відхилення в кістках і зубах від фізіологічної норми розвитку вивчали за власною схемою [4].

Результати досліджень. Обстеження 499 скелетів показало, що травмування зубів у певні історичні періоди в кількісному і якісному відношенні було різним. У населення періодів міді та бронзи травматичних ушкоджень щелепно-лицевої ділянки ми не виявили (табл. 1).

У жінок ознаки травмування спостерігали в епохи раннього заліза і середньовіччя. Це травми коронкової та кореневої частин зубів, як показник застосування зубів у технічній сфері (соціальний маркер) і показник напружених міжособистих відносин (бойові дії ?).

У чоловіків досліджуваних епох спостерігається така ж клінічна картина щодо травматичних ушкоджень зубів і соціальних маркерів (табл. 2).

До показників соціального маркірування відносимо спеціальне шліфування вестибулярної поверхні бокової групи зубів – посвячення в доросле життя. До застосування зубів у технічній сфері (застосування в ролі другої руки, що також характеризують місце індивіда на соціальній щабліні) відносимо стертість зубів, пов'язану з професійною діяльністю члена спільноти – верхова їзда (специфічні узури в зубах – маркер вершника [5]). Слідів травм і соціальних маркерів більше в пору заліза.

Установлено травми коронкової та кореневої частин зубів із залученням щелепно-лицевої ділянки черепа. Показником напружених міжособистих відносин, на нашу думку, є травмування із залученням ділянки черепа (можливо, участь у бойових діях).

Важливим спостереженням треба вважати виявлені випадки трепанації черепів у дитячого населення, дорослих чоловіків і жінок (ці травми отримані за життя і постмортально), що також є соціальним явищем. Якщо трепанацію за життя вважають проведеною з лікувальною метою, то виконану після смерті індивіда – проведеною винятково з ритуальною метою.

Також привертають увагу випадки прижиттєвої деформації черепів у дитячих і чоловічих черепках. Це, безумовно, соціальний маркер. Штучна деформація черепів була поширена серед населення всіх досліджених періодів часу. Ці традиції побутували серед дуже заможного прошарку людей. Такі дефекти, разом з деформаціями черепа, які викликані завдяки розвитку якоїсь хвороби, неухильно повинні були призводити до значної патології зубощелепної ділянки. Але цією проблемою лікарі та інші дослідники антропологічного матеріалу мало займалися, і питання досі лишається не вирішеним [6, 7, 8].

Висновки. Від епохи до епохи спостерігається зростання показників травмування. Якщо в пору міді та бронзи ураження були поодинокі та характеризуються винятково соціальним маркіруванням, то в пору заліза і середньовіччя спостерігається збільшення кількості травм твердих тканин зубів: $7,6 \pm 1,9\%$ і $6,8 \pm 2,3\%$ відповідно.

Література

1. Виноградова Т.Ф. Травмы фронтальных зубов у детей / Т.Ф. Виноградова, А.В. Винниченко.- М., 1989. – 33 с.
2. Пашкова В. И. Очерки судебно-медицинской остеологии / В. И. Пашкова // Определение пола, возраста и роста по костям скелета человека. - М. : Медгиз, 1963. - 154 с.
3. Терапевтическая стоматология ; под ред. проф. Е.В. Боровского. - М.: Медицина, 1988. - 559 с.
4. Свідोцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір «Схема вивчення стану зубощелепної ділянки у давніх людей (за антропологічними матеріалами)», № 44677 від 11.07.2012 / Л.Ф. Каськова, А.В. Артем'єв.
5. Бужилова А. П. Палеопатология в биоархеологических реконструкциях / А. П. Бужилова // Историческая экология человека. Методика биологических исследований. - М., 1998. - С. 138-140.
6. Жиров Е. В. Об искусственной деформации головы / Е. В. Жиров // Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. - М., 1940. - Вып. 8. - С. 82-85.
7. Скрипніков П.М. Морфогенез стилоїдних горбиків різців людини / П.М. Скрипніков // Український стоматологічний альманах. - Полтава, 2000. - Т. 3. - С. 143-144.
8. Гасюк А.П. Атлас одонтогліфіки людини / А. П. Гасюк, П. М. Скрипніков. - Полтава, 2001. - 88 с.

Стаття надійшла

4.09.2013 р.

Резюме

На підставі вивчення одонтологічних колекцій, що стосуються населення України епох міді - середньовіччя, проаналізовано травматичні ушкодження зубощелепної ділянки в давніх спільнотах.

Ключові слова: травма, одонтологічні органи, соціальні маркери, зуби.

Резюме

На основании изучения одонтологических коллекций, принадлежащих жителям Украины, проживающим в эпохи меди - средневековья, проведен анализ травматических повреждений зубочелюстной области у древнего населения.

Ключевые слова: травма, одонтологические органы, социальные маркеры, зубы.

Summary

The study of the odontological collections, belonging to Ukraine population from Cooper Age to Middle Ages create an opportunity to analyze the traumatic tooth-jaw area of the ancient population.

Key words: trauma, odontological bodies, social markers, teeth.

Таблиця 1

Травматичні ушкодження зубів у скелетів дорослого населення вивчених епох

Епоха	Кількість скелетів всього	Кількість осіб з травматичними ушкодженнями твердих тканин зубів					
		жінки		чоловіки		всього	
		абс.	%	абс.	%	Абс.	%
міді (1)	N=9	0	0	0	0	0	0
бронзи (2)	N=72	0	0	0	0	0	0
Заліза (3)	n=183	2	1,1±0,3	12	6,6±3,2	14	7,6±1,9
Середні віки (4)	n=118	1	1,0±0,2	7	5,9±3,2	8	6,8±2,3
P ₁₋₂ ; P ₂₋₃ ;		>0,05; >0,05;		>0,05; <0,05;		>0,05; <0,01;	
P ₃₋₄ ; P ₁₋₃ ;		>0,05; >0,05;		>0,05; <0,01;		>0,05; <0,01;	
P ₁₋₄ ; P ₂₋₄		>0,05; >0,05		<0,01; <0,01		<0,01; <0,01	

Примітка. P - вірогідність відмінностей показника між групами скелетів різних епох

Таблиця 2

Соціальні маркери у скелетів дорослого населення досліджуваних епох

Епоха	Кількість скелетів всього	Кількість населення із соціальними маркерами					
		жінки		чоловіки		всього	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
міді (1)	n=9	0	0	0	0	0	0
бронзи (2)	n=72	0	0	5	7,0±2,0	5	7,0±2,0
Заліза (3)	n=183	0	0	10	5,5±2,9	10	5,5±2,9
середні віки (4)	n=118	2	1,0±5,0	8	4,4±3,3	10	5,5±2,3
P ₁₋₂ ; P ₂₋₃ ; P ₃₋₄ ; P ₁₋₃ ; P ₁₋₄ ; P ₂₋₄		>0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05		<0,05; >0,05; >0,05; <0,01; <0,01; >0,05		<0,05; >0,05; >0,05; <0,01; <0,01; >0,05	

Примітка. P - вірогідність відмінностей показника у населення різних епох.

